

OMAISHOIDONTUEN JÄRJESTELMÄ SOPIMUKSELLISUUSPUHEENA

Marjo Ring: YTM, väitöskirjatutkija, Itä-Suomen yliopisto

Sanna Laulainen: YTT, professori, Itä-Suomen yliopisto

Sari Rissanen: YTT, dekaani, Itä-Suomen yliopisto

marjo.ring@welho.com; sanna.laulainen@uef.fi; sari.rissanen@uef.fi

Janus vol. 29 (1) 2021, 21–36

Tiivistelmä

Artikkelissa tarkastellaan omaishoidon sopimuksellisuutta puheessa rakentuvana ilmiönä. Katse kiinnittyy siihen, millaista sopijutta omaishoidon ohjaajat rakentavat haastattelupuheessa omaishoidontuen sopimusosapuolille. Aineistona on eri kuntien omaishoidon ohjauksessa työskentelevien 10 työntekijän haastattelut. Analyysimenetelmänä on käytetty diskursisianalyysiä. Analyysissa tarkastellaan, millaisilla selonteoilla omaishoidon ohjaajat sopimuksellisuudesta puhuvat ja millaista sopijutta kielenkäytön avulla sopimusosapuolille rakennetaan. Kielellisen tarkastelun näkökulmasta omaishoitotosopimus ei rakennu vain omaishoitajan ja omaishoidon ohjaajan väliseksi välineeksi, jolla sovitaan hoivanjaon ehdoista, vaan sopijutta rakennetaan myös suhteessa yhteiskunnallisiin ja poliittisiin odotuksiin. Sopijuuden kautta esimerkiksi uusinnetaan kotihoidon ensisijaisuutta ja kuntien säästötavoitteita asiakaslähtöisyyden kustannuksella.

JOHDANTO

Omaishoito on aktiivisen kehittämisen kohteena, mutta harvoin omaishoidon kehittämistyössä on pysähdytty pohtimaan, mitä sopimus omaishoidontuen järjestämisen tapana tarkoittaa. Esimerkiksi laki omaishoidontuesta (937/2005) on sopimuksellisuuden näkökulmasta kiinnostava. Laki on sanamuodoiltaan väljä antaen kunnille mahdollisuuden luoda omaishoitoon omat sääntönsä, kriteerinsä ja arviointikeinonsa (Mattila 2015, 183–184). Kuntien omaishoidontuen käytännöt vaihtelevat asettaen omaishoitajat eri-arvoiseen asemaan sen suhteen, missä määrin kunnat tarjoavat palveluja omaishoitotyön tueksi ja millainen osa hoivatyöstä määritellään omaishoita-

jan vastuulle (Zechner 2016; Zechner 2017, 185).

Omaishoidontuessa hoivavastuu yksityisen ja julkisen välillä sekoittuu (esim. Määttä & Kalliomaa-Puha 2006, 181; Kalliomaa-Puha 2007). Tätä rajaa hallinnoidaan kunnan ja omaishoitajan välisellä omaishoitotosopimuksella. Kunnat määrittelevät omaishoitotosopimuksen sopimusehdot, mikä saattaakin tasapuolisen sopimusideaalin sijaan korostaa sopimusosapuolien välistä epätasapainoa (Kalliomaa-Puha 2007, 419–422; Valokivi 2008, 78). Esimerkiksi omaishoitajien näkökulmasta omaishoitotosopimus näyttää kapeana sopimuksena, joka ei tarjoa mahdollisuutta sopimuskumpaneiden väliseen tasa-arvoiseen sopi-

miseen (ks. Ring, Laulainen & Rissanen 2016).

Aiemmassa sosiaali- ja terveydenhuollon tutkimuksessa sopimus- ja sopimuksellisuustutkimus on painottunut pitkälti konkreettiseen sopimustoimintaan. Sopimustutkimus yhdistyy esimerkiksi palvelujen järjestämiseen kuten palvelujen ulkoistamiseen (Chan & Lei 2017), yksityisen ja julkisen väliseen yhteistyöhön (Collins-Camargo & McBeath 2017; Al-Katheeri ym. 2018), palvelujen integrointiin (Billings & Davis 2016) ja tilaaja-tuottajamalliin (Tynkkynen ym. 2013; ks. myös Lauri 2018) sekä omaishoitosopimuksen juridiseen tarkasteluun (Kalliomaa-Puha 2007). Asiakastyön tutkimuksessa sopimusta on tarkasteltu esimerkiksi tietoisena suostumuksena (Mattison 2018) tai sopimusrikkomuksen kautta, jolloin sosiaalityöntekijät ovat tarkastelleet hyvinvointivaltion sosiaaliturvalupauksen pettämistä kohtuuttomaksi koettujen asiakastilanteiden valossa (Metteri 2012). Sopimuksellisuutta on lähestytty myös ikä- ja elämäntutkimuksessa, jossa rikkoutuneiden sopimusten on nähty lisäävän eläkkeelle siirtymisaikaa (Halen 2019). Sopimuksellisuuden kielellinen, kokemuksellinen ja affektiivinen tarkastelu on asiakkaiden ja työntekijöiden sopimuksellisuuden tutkimuksessa ollut vähäisempää. Kielellinen tarkastelu ei sopimustoiminnan yhteydessä ole kuitenkaan aivan uutta. Esimerkiksi Johanson (2016) on lähestynyt aihepiiriä tutkien sosiaalityöntekijöiden sopimuksellista roolia nuorten ammatillisessa koulutuksessa sekä Solvang ja Juritzen (2020) selvittäessään sosiaalityön käytäntöjä asiakastyössä. Sen sijaan ikääntyneiden omaishoidon sopimuksellisuuden tutkimuksessa kie-

lellinen tarkastelu puuttuu. Kielellinen tarkastelu on perusteltua kielenkäytön seuraamuksellisuuden vuoksi. Ihmiset luovat, ylläpitävät ja uudistavat maailmaa puheella, jolloin myös omaishoitosopimus konkretisoituu sopimukselliseksi toiminnaksi kielellisten käytäntöjen kautta. (ks. Jokinen, Juhila & Suonen 2016.) Kielellisellä tarkastelulla on mahdollista tehdä näkyväksi sitä, millaisia tulkintoja omaishoitopolitiikka saa arjen toimijoiden puheesta; uusintaako tai haastaako puhe yleisempää ja paikallisempaa kuntatason omaishoitopolitiikasta diskurssia tai säästöpolitiikkaa.

Lähelle sopimuksellisuusajatus tulee omaishoidontutkimuksessa omaishoitajien järjestelmää koskevia odotuksia selvittävä tutkimus. Omaishoitajat eivät koe saavansa julkisesta järjestelmästä tarvitsemaansa tukea (Oosono ym. 2018) ja osa heistä kokee huomattavaa kuormitusta (Juntunen & Salminen 2014, 73). Omaishoitajien tuen tarpeet liittyvät ajankäyttöön ja tunteiden ja kokemusten jakamiseen. Omaishoitajien on vaikeaa löytää aikaa itselleen, jolloin vaarana on sosiaalinen eristäytyminen. (Liu ym. 2016; Simpson ym. 2017; Orfila 2018.) Puolisomaishoitajat kokevat joutuvansa luopumaan puolisostaan sairauden myötä. He eristäytyvät perheestään ja ystävistään sekä menettävät itsensä hoitaessaan toista. (Liu ym. 2016; Simpson ym. 2017.) Tosin myös omaishoidon positiivisesta merkityksestä on tutkimustuloksia (esim. Autio & Rissanen 2018).

Suomalaiseen omaishoidon tarkasteluun tuo oman haasteensa omaishoidon sopimuksellinen järjestely. Omaishoidon käsitteellä voidaan viitata hallinnolliseen määritelmään eli tilanteeseen,

jossa kunta on tehnyt omaishoitotosopimuksen omaistaan hoivaavan läheisen kanssa tai omaishoittoon ilman virallista omaishoitotosopimusta. (Kalliomaa–Puha 2007.) Kansallisessa omaishoidon tutkimuksessa omaishoitoa lähestytään perinteisesti virallista omaishoitoa laajempänä ilmiönä. Omaishoitoa on tarkasteltu esimerkiksi työn ja hoivan yhteensovittamisen kysymyksenä (Sihito 2019) ja hoiva-arjen kautta kuten Sointu (2016) tutkiessaan puolisoiden välistä hoivaa suhteessa ja Tikkanen (2016) tutkiessaan omaishoidon arjen rakentumista. Mikkola (2009) puolestaan on tutkinut puolisohoiva arjen toimijuuden näkökulmasta. Salin (2008) on lähestynyt omaishoitoa laitoshoidon näkökulmasta tarkastelemalla omaishoitajien ja hoitopaikan hoitajien välistä yhteistyösuhdetta. Kirsi (2004) tarkastelee omaishoivaa puolisohoivassa sukupuolittain hoivakokemukset naisten ja miesten kokemuksiin. Palvelujärjestelmälähtöisestä näkökulmasta omaishoitoa on tutkinut Kehusmaa (2014) selvittämällä ikääntyneiden palvelujen käyttöä ja siitä aiheutuvia menoja. Rissanen (1999) lähestyy omaishoitoa ja hoivayrityksiä huolenpidon ratkaisuna. Omaishoidon ohjauksessa työskentelevien työntekijöiden näkemyksiä omaishoidontuen palvelujärjestelmästä tai omaishoidosta on tutkittu melko vähän. Poikkeuksen tekee Zechner (2017) tutkimuksellaan, jossa hän selvittää millaisina hoivapalvelujen kuluttajina viranomaiset omaishoitajia kuvaavat.

Tässä tutkimuksessa tarkastelemme sopimuksellisuuden kielellistä rakentumista ja sitä, millaiseksi omaishoidon ohjaajat puheessaan rakentavat omaishoitotosopimuksen sopijuutta, sekä

omaansa että omaishoitajien. Tämän artikkelin tavoitteena on monipuolistaa sopimuksista ja omaishoidosta käytävää tieteellistä ja käytännön keskustelua tarkastelemalla sopimuksellisuutta omaishoitajan ja kunnan välisenä hoivanjaon tapana kiinnittämällä katse erityisesti sopimuksellisuuden kielelliseen tarkasteluun. Lisäksi tutkimus tekee näkyväksi sen, millaista sopijuutta kielenkäytön avulla omaishoidontuen järjestelmään rakennetaan. Artikkelit täydentää aiemmin melko vähäiseksi jäänyttä tutkimusta omaishoidon ohjauksessa työskentelevistä työntekijöistä, jotka edustavat kuntaa sopijoina. Esitämme aineistolle tutkimuskysymyksen, millaista sopijuutta omaishoidon ohjaajat rakentavat haastattelupuheessa omaishoidontuen sopimusosapuolille? Se, millaiseksi sopijuus omaishoidontuen järjestelmässä rakentuu, on merkityksellinen paitsi omaishoitajille omaishoidontuen saajina ja sopimusosapuolina, niin myös omaishoidon kehittämistyölle. Omaishoidontuen kehittämistyössä on tarpeellista osoittaa kiinnostusta omaishoidontuen sosiaaliin käytäntöihin järjestelmätason haasteiden lisäksi.

SOPIMUS JA SOPIMUKSELLISUUS KÄSITTEINÄ

Sopimuksen voi nähdä välineenä, jonka avulla pyritään säätämään sopimusosapuolien välistä epävarmuutta sekä luomaan vakaata ja ennustettavaa tulevaisuutta sopimuksen molemmille osapuolille. Sopimuksella sovitetaan myös yhteen sopimusosapuolien välisiä keskinäisiä toiveita ja tavoitteita. (Halen 2019, 61.) Sopimus on paitsi osapuolien konkreettisia vastuita ja velvollisuuksia jäsentävä väline niin myös

eräänlainen ajattelun apu, jolla pyritään hahmottamaan yhteistyökumppaneiden välistä suhdetta. Sopimuksellisuus käsitteenä korostaa osapuolien välistä yhteistoimintaa sekä tasa-arvoista ja kommunikatiivista toimintakulttuuria, missä keskeistä on osapuolien vastavuoroinen sitoutuminen, itsenäisyys ja toimijuus käskyvällä sijaan (Eisto, Palviainen, Pohjonen ym. 2006, 21–23; Sulkunen 2006, 17–18). Sopimuksellisuuden voi nähdä omaishoidossa ilmiönä, jolla tavoitellaan uudenlaista toimijuutta. Sopimuksellisuudessa sopimus toimii välineenä aktivoida ja valtaistaa palvelujen saajia ja sopijuus puolestaan viittaa sopimusosapuolien toimintaan sopimusosapuolena. Sopimuksellisuudessa ei välttämättä tarvita formaalia tai kirjallista sopimusta sopimusosapuolien välille, vaan osapuolien välinen yksimielisyys sovitusta toimintatavoista riittää (Hyyryläinen 2004, 29). Sopimuksellisuudesta puhuttaessa voidaankin viitata sekä selkeisiin sopimuksiin tai väljempiin sopimuksen kaltaisiin järjestelyihin (Määttä & Kalliomaa-Puha 2006, 190). Sopimuksellisuuteen liittyy myös ajatus näkökulman valitsemisesta ja uskomus sopimusosapuolen oikeanlaisesta toimintatavasta, mikä tuottaa sopimuksellisuuden käsitteeseen moraalisen luonteen (Timmerman 2015; Kumar 2018).

Sopimus voi olla yhteistyön väline, mutta sillä voidaan myös ohjata ja valvoa palvelun saajan toimintaa (Määttä & Kalliomaa-Puha 2006, 180). Esimerkkinä ohjausta ja valvontaa toteuttavasta konkreettisesta sopimuksesta on apteekkisopimus, jonka avulla rajataan lääkkeiden saatavuutta. Omaishoito puolestaan on esimerkki sopimuksellisesta järjestelystä, jossa omaishoitosopimuksen avulla pyritään yhteistyöhön

kunnan ja kansalaisen välillä. Sopimuksen avulla yhdistetään läheisten tuotama hoiva osaksi kunnan palveluja. Omaishoitosopimuksessa kunta tukee omaishoitajaa tarjoamalla palveluja ja vapaata omaishoitajan työn tueksi ja omaishoitaja puolestaan huolehtii omaishoitosopimuksen mukaisesti läheisensä hoivasta. Näin vastuu hoivasta jakautuu sopimuksen myötä molemmille sopimusosapuolille. (Häikiö, Aerschot & Anttonen 2011, 245.)

Sopimukset kansalaisen ja yhteiskunnan välillä muuttavat perinteisiä rooleja. Sopimuksellisuuden avulla kansalaisuus muuttuu hallintoalamaisesta uudenlaiseksi aktiiviseksi kansalaiseksi, jossa korostuu kansalaisten kyky hoitaa omat asiansa. (Määttä & Kalliomaa-Puha 2006, 190; Anttonen, Häikiö & Valokivi 2012, 32–33.) Aktiivisen kansalaisen kanssa toimiessaan voi valtio käskyvällä sijaan korostaa sopimukseen perustuvaa vastavuoroisuutta, vapaaehtoisuutta ja yhteisiin tavoitteisiin sitoutumista (ks. Hyyryläinen 2004, 23). Yleisesti ihmiset suhtautuvat sopimukseen ja niiden synnyttämiin velvollisuuksiin kunnioittavasti. Reiluksi koetut sopimukset hyväksytään sellaisenaan ilman, että niihin kiinnitetään huomiota. Sanattoman, epävirallisen sopimuksen olemassaolo paljastuu yleensä vasta silloin, kun toinen sopijapuoli ei syystä tai toisesta toimi oletetun sopimuksen mukaisesti. Tällöin puhutaan sopimusrikkomuksesta. Sopimuksen rikkoutuminen näyttäytyy yksilön kokemuksissa pettymyksenä ja suuttumuksena. Juuri tämä sopimuksen rikkoutumisesta seuraava emotionaalinen kokemus paljastaa sopimuksen merkityksellisyyden. (Halen 2019.)

Sopimuksella viitataan tässä artikkelissa viralliseen omaishoitotosopimukseen kunnan ja omaishoitajan välillä. Sopimus on konkreettinen väline, jolla sovitaan omaishoitotosopimuksen sopimusosapuolien (omaishoitaja ja omaishoidon ohjaaja kunnan agenttina) välisestä työnjaosta. Sopimuksellisuudella puolestaan tarkoitamme sopimusosapuolien välistä toimintatapaa. Aidosti toteutuessaan sopimuksellisuus korostaa pyrkimystä sopimusosapuolien väliseen vastavuoroiseen, kommunikatiiviseen yhteistyöhön ja tasa-arvoiseen toimintaan. Kun puhumme sopijasta, tarkoitamme jompaakumpaa omaishoitotosopimuksen sopimusosapuolista.

TYÖNTEKIJÄHAASTATTELUT JA NIIDEN DISKURSSIANALYYSI

Tutkimusaineistona on ikääntyneiden omaishoidon ohjauksessa työskentelevien 10 työntekijän yksilöhaastattelut. Artikkelin ensimmäinen kirjoittaja toteutti haastattelut vuonna 2015. Haastattelupyynnöt lähetettiin kaiken kaikkiaan 12 kuntaan. Vapaaehtoisia haastateltavia ilmoittautui seitsemästä kunnasta: yhdestä kunnasta haastatteluun osallistui kolme työntekijää, yhdestä kaksi ja muista yksi. Työntekijöiden nimikkeet vaihtelivat, mutta haastateltavia yhdisti työ kunnan omaishoidon ohjauksessa ja omaishoidontuen päätösten tekeminen. Tutkimukseen osallistuneet saivat tiedon tutkimuksesta omilta johtajiltaan, mikä jälkeen työntekijät tekivät ratkaisun tutkimukseen osallistumisesta ja ottivat yhteyttä tutkijaan. Haastattelut toteutettiin työpaikoilla, rauhallisessa tilassa kahden kesken. Työntekijät saivat käyttää haastatteluihin työaikaansa.

Toteutimme haastattelut teemahaastatteluina. Teemoina olivat omaishoitajuus, yhteistyö omaishoitajien kanssa ja omaishoidon rooli yhteiskunnassa. Haastattelutilanteessa huomio kohdistui erityisesti ikääntyneisiin puoliso-omaishoitajiin. Litteroitua aineistoa kertyi 100 sivua (rivivälillä 1). Aineistonkeruussa ja analyysissa on noudatettu eettisiä periaatteita ja tutkimuksella on Itä-Suomen yliopiston tutkimuseettisen toimikunnan puoltava lausunto. Haastatteluaineistosta on poistettu tunnistamattomuuden takaimiseksi paikkakunnan nimiä korvaten ne käsitteellä kunta. Työntekijöiden mainitsemat nimet ja muut tunnistettavat tiedot on anonymisoitu litterointivaiheessa. (ks. Kuula 2006.) Aineistositaatteja on stilisoitu poistamalla yksittäisiä toistuvia sanoja lukemisen helpottamiseksi mutta niin, etteivät ne vaikuta analyysiin ja tulkintojen tekemiseen.

Kielen käyttämisen tavat ovat kulttuurisia ja sosiaalisia, jolloin yksittäisen ihmisen kielenkäytössä näkyvät ympäröivän yhteiskunnan ja instituutioiden rutiinit, arvot ja normit (Pietikäinen & Mäntynen 2016, 11–18; ks. myös Wallin 2012, 19). Nojaamme analyysissämme Jokisen, Juhilan ja Suonisen (2016) ajatteluun, jossa kielenkäyttö nähdään prosessimaisena toimintana. Kielenkäyttöön liittyvien selontekojen avulla maailmaa rakennetaan sellaiseksi kuin sen ymmärrämme. Kielenkäyttö omaishoidontuen ohjauksessa rakentuu osana omaishoidontuen järjestelmän sosiaalisia käytäntöjä. Näitä sosiaalisia käytäntöjä ylläpidetään, haastetaan ja muunnetaan kielenkäytön avulla eli kielenkäytöllä on seurauksia omaishoidon sopimuksellisuuden rakentumises-

sa. Kielenkäytön avulla omaishoidon ohjaajat rakentavat kuvaa paitsi omaishoidon sopimuksellisuudesta niin myös itsestään ja omaishoitajasta sopijana. Tarkastelemme kielenkäyttöä toimintana ja käytäntönä, jolla omaishoidon ohjaajat kuvaavat ja myös rakentavat sopimusosapuolien välistä sopijuutta. (Jokinen, Juhila & Soininen 2016, 232–233.)

Analyysissa kiinnitämme katsemme siihen, millaisilla selonteoilla omaishoidon ohjaajat sopimuksellisuudesta puhuvat ja millaista kuvaa tämä sopimusosapuolista sopijoina rakentaa. Näkemyksemme mukaan haastateltavat tuottavat puheessaan sopimuksellisuuden elementtejä vaikkei niitä haastateltutilanteessa erityisesti pyydettykään pohtimaan. Selonteot, joita tarkastelimme, olivat lauseita, sanoja ja metaforia. Tulosten esitystapa on toimijalähtöinen. Tarkastelemme ensin puhetapoja, joilla omaishoidon ohjaajat rakentavat omaa sopijuuttaan omaishoidontuen järjestelmässä ja sen jälkeen kuvaamme, millaista sopijuutta omaishoidon ohjaajat omaishoitajille sopijoina rakentavat¹.

OMAISHOIDON OHJAAJA EPÄLUOTETTAVANA JA EPÄVARMANA SOPIJANA

Se, millaiseksi omaishoidon ohjaajat omaa sopijuuttaan rakentavat, määritellään suhteessa poliitikkojen omaishoidosta antamiin julkisiin lausuntoihin. Omaishoidon ohjaajien mukaan poliitikot tuottavat omaishoitajille vääränlaisia odotuksia ja epätodellista kuvaa omaishoidontuesta järjestelmänä. Poliitikot luovat julkisissa puheissa omaishoitajille uskomuksen ja odotuksen avun ja tuen saamisesta, jonka

omaishoidon ohjaajat joutuvat viranomaistasemansa vuoksi romuttamaan. Poliitikkojen levittämien väärin käsityksien seurauksena omaishoidon ohjaajien puheessa korostuu heidän velvollisuutensa toimia vastuullisena viranomaisena. Tämän vastuullisen viranomaistoiminnan seurauksena heistä rakentuu epäluotettavia sopimuskumppaneita, jotka eivät täytä omaishoitajien omaishoidontukeen liittämää odotuksia. Epäluotettavana sopijana he tuottavat itsestään kuvaa sopimusrikkokojana, joka ei edistä aidon sopimuksellisuuden toteutumista. Sopimusrikkomuspuhetta perustellaan viranomaisvelvollisuuksilla, mutta se ei kuitenkaan poista omaishoidon ohjaajien epäoikeudenmukaisuuden kokemuksta suhteessa poliitikkojen perättömiin lupauksiin. Tätä havainnollistaa seuraava aineisto-ote.

Semmosta niinku ylätasen puhetta, että kaikki on hyvin. Ja kyllä te saatte, kun te tarvitsette ja sitten kun tulee se tilanne et sä tarvitset, ni sitten on nämä pikkuvirkamiehet, jotka sanoo, että ei te ette täytä kriteereitä. (H4)

Viranomaisena omaishoidon ohjaajan tulee noudattaa kunnan omaishoidontuen kriteereitä, eikä heillä sopijoina ole poliitikkojen kaltaista vapautta toimia vastoin asetettuja kriteereitä. Sopijoina omaishoidontuen ohjaajat sulkevatseltään pois mahdollisuuden vaikuttaa kunnan kriteereihin. Tämä mahdollisuus määriteltiin ainoastaan johtaville viranomaisille, jolloin omaishoidon ohjaajien oma sopijuus rakentui alistaiseksi ja epävarmaksi kunnan kriteerien noudattajaksi, mikä on tulkittavissa aineisto-otteesta H2 (myöhemmin tekstissä). Epävarmuus rakentuu suhteessa

kunnan kriteereiden oikeaan tulkintaan (alleviivaus H2 alkuosa).

Seuraavassa aineisto-otteessa työntekijän sopijuus rakentuu vahvaksi, koska lähijohtajalta saadaan selkeät ohjeet kriteerien oikeasta tulkinnasta. Puhe on normatiivista ja lähijohtajan puolelta velvoittavaa, mihin ”*aina sanoo*” ja ”*aina pitää*” viittaavat. Normatiivisuuden vaade kohdistuu asiakaslähtöisyyteen ja sen varmistamiseen (alleviivaus). Normatiivisuus tässä yhteydessä tukee työntekijän sopijuutta ja vahventaa työntekijän ääntä sopijana, koska hän voi toimia oman eetoksensa mukaisesti. Tällainen työntekijöiden asiakaslähtöisyyteen liittyvien odotuksien ja sopijuuden välinen harmoninen puhe oli aineistossa harvinaista.

Meidän esimies on tosi inhimillinen ja se aina ajattelee et niinku hirveen asiakaslähtöisesti ja sillai aina sanoo meille, että aina pitää niinku asiakkaan etu edellä mennä. (H9)

Mikäli lähijohtaja ei ohjeista ja tue työntekijöitä kunnan kriteerien tulkintaan, näyttää harkinta siirtyvän yksinomaan työntekijälle (aineisto-ote H2). Harkinnan käyttömahdollisuus tuo sopijuuspuheeseen epävarmuutta, jota pyritään hallitsemaan tuottamalla itsestä kuvaa aktiivisena, sitkeänä ja kokeneena sopijana, joka epävarmuudesta huolimatta pystyy toimimaan etsien oman linjansa (aineisto-otteen H2 alkuosan alleviivaus). Työntekijä pohtii epäsuorasti kriteerien väljyyden johtavan harkintatilanteissa sääntöjen tiukkaan tulkintaan (aineisto-otteen H2 lopun alleviivaus), jolloin harkinta toimii keinona hillitä kunnan kustannusten kasvua. Työntekijä puhuu aineisto-otteessa aiheesta epävarmasti kysyen

(aineisto-otteen H2 lopun alleviivaus), eikä puheessa ole enää alkuosan kokenutta sopijaa. Puheesta rakentuu kuva, jossa työntekijä tuottaa itselleen, ehkä hieman vastentahtoisestikin, portinvartijan roolin, eli ajatuksen työntekijästä kunnan säästöpolitiikan toteuttajana (ks. esim. Johansson ym. 2011; Metteri 2012).

Noi ohjeet on aika niinku yleismaailmalliset, et sit kun vaan niitä paljon tekee, noita käyntejä, ni sieltä alkaa hahmottua se, ehkä (kunnan nimi) on ne kaks korkeempaa hoitoluokkaa, et se niitten välinen raja, et mikä on korkeinta ja mikä on sitä toista, että siinä on vähän semmosta, että ne ei oo niin tarkat ne ohjeet, että jää vähän semmosta harkinnan varaa. Ja en tiedä onks niitä ykkösluokassa, sitä korkeinta maksuluokkaa, sen takia aika vähän, kun se ohjeistus ei oo ihan niin tarkka, että ketkä niinku siellä pitäis olla siellä korkeimmassa. (H2)

Aineistossa työntekijän keinottomuutta toimia sopimuksellisuuden mukaisena sopijana häivytetään organisaation palveluihin ja niiden puutteisiin vedoten (kuten aineisto-otteessa H10). Työntekijän keinottomuus toteuttaa sopimuksellisuuden ehtoja tuottaa emotionaalista kuormaa ja eettistä ristiriitaa (ks. myös Törrönen 2012; Kinni 2014, 60), jota kuvaa seuraavassa aineisto-otteessa puhe työn raskaudesta. Työn raskautta rakennetaan suhteessa koettuun auttamisvelvollisuuteen ja samanaikaiseen keinottomuuteen auttaa. Raskauspuhe saa kiinnostavan käänteen aineisto-otteen loppuosassa, jossa palveluihin liitetyt haasteet oikeutetaan kotona asuminen ja läheishoivan ensisijaisuudella.

[kunnan] työntekijänäkin on, että kun sulla ei oo niin konkreettisia keinoja auttaa, että

joo kyl me voidaan myöntää sulle tukee ja saat sit palkkiota, ja nyt saa onneks kaikki vapaapäivät, et se auttaa, mut et semmosta jatkuva tukee. Ni se on sit raskasta työntekijänäkin, kun sä et pysty ihan niinku konkreettisesti tukemaan, vaikka sit puhutaan, että ollaan tukena ja näin. Mut että sitten toisaalta jos ajattelee ite, että et joskus oma puoliso vaikka sairastus. Niin ni kylä mä haluisin häntä hoitaa, toisaalta että vaikka se on raskasta, ni se on kuitenkin hienoo, että tarjotaan siihen mahdollisuus, että pystyy asumaan kotona ja omainen pystyy toimimaan siinä apuna. (H10)

Edellä olevassa aineisto-otteessa kotona asuminen määritellään omaishoitettavan oikeudeksi, jolloin hoivan toteuttamisesta rakentuu ensisijaisesti omaishoitajan velvollisuus (ks. myös Ahosola 2018, 21). Kotona hoitamisen ensisijaisuudesta rakentuu vahvempi argumentti kuin omaishoidontu- en palveluihin liittyvistä puutteista tai omaishoitajan työn raskaudesta, vaikka näitäkin piirteitä selonteossa tunnustetaan. Tämä puhetapa uusintaa kuvaa omaishoitajasta aktiivisena kansalaisena, jonka velvollisuutena on hoitaa omat asiansa (ks. Anttonen, Häikiö & Valokivi 2012, 32–33).

OMAISHOITAJA AKTIIVISENA KANSALAISENA JA RIISTETTYNÄ SOPIJANA

Omaishoidon ohjaajat uusintavat puheessaan yhteiskunnan odotusta aktiivisesta kansalaisuudesta, mutta rakentavat samanaikaisesti kuvaa omaishoitajasta riistettynä sopimusosapuolena. Puhetta omaishoitajasta riistettynä sopijana rakennetaan suhteessa palkkatyöhön, joka oli tyypillinen omaishoidon vertailukohde. Tällöin virallisen omaishoi-

tosopimuksen tehneistä omaishoitajista rakentui hoivapalvelutuottajia, joilta kunta ostaa hoivapalveluja. Tätä tulkin- taa vahvistaa myös seuraava aineisto-ote. Siinä omaishoitajien asema suhteessa palkansaajiin määritellään huonoksi ja omaishoitajasta rakennetaan kuvaa riistettynä sopimusosapuolena, jolla on velvollisuuksia ilman oikeuksia.

Ihan suoraan sanoen ni omaishoitajia riistetään. Täs luotetaan siihen, että kyllä ne hoitaa maksetaan niille tai ei, ja sit yritetään hurskastella jollakin vapaapäivien lisäämisellä ja kyllä nyt pitäisi sitä ja tätä ja aah, ne on semmosia kosmeettisia temppuja. No vapaapäivät on tietysti hyväksi, mutta kaikki ei käytä edes niitä. Tää on niinku, mä sanosin, et jos jotakin palkkatyössä olevaa kohdeltais tälläi ni me oltais jossakin kansainvälisessä oikeudessa, tää on ihan järkyttävää... Yks oikein vakava epäkohta mitä me ollaan nyt työyhteisössä ruvettu puhumaan on tämä, että kun omaishoitaja ei sitten enää jaks. Ni varmaan julkisuudessa on semmonen käsitys, että sitten vaan he ilmottaa ja sitten se hoidettava siirtyy laitokseen. Kun todellisuus on toista, ei ne pääse yhtään sen helpommalla ilmoit siten jaksat tai et, ni yhteiskunta nojaa siihen, että sinähän hoidat. Että se on välillä niin törkeetä se omaisten semmonen, niinkun niitten velvoittaminen. Ilman mitään lainsäädäntöä takana, että näin sais edes tehdä, että se on niin järkyttävää hyväksikäyttöä. (H4)

OMAISHOITAJA OMAISHOIDON OHJAAJAN HAASTAVANA SOPIMUSKUMPPANINA

Puhe omaishoitajista riistettynä sopijana saa uudenlaisen sävyn, kun työntekijän puhetta tarkastellaan järjestelmäkuva- uksen sijaan yksittäisessä asiakastilan-

teessa. Tällöin omaishoitajasta rakentuu sopija, jonka kanssa sopimuksellisuus ei voi toteutua, koska omaishoitaja kieltäytyy tarjottavasta avusta. Seuraavassa aineisto-otteessa omaishoitajan kieltäytyminen paikantuu omaishoidettavaan. Omaishoidettavan itsemääräämisoikeudesta rakennetaan ehdoton oikeus, joka ylittää omaishoitajan tarpeet. Tätä ilmiötä avataan seuraavassa aineisto-otteessa varovaisin sanakäntein. Omaishoidettavasta puhuessaan omaishoidon ohjaaja nostaa varautuneesti esiin omaishoidon vaietun puolen, omaishoidettavan vallankäytön.

Kun joskus tuntuu, että kun puhutaan omaishoitotuen nurjista puolista. Tiikäs sä? Niin ajatellaan aina sitä, että se on se omaishoitaja, joka käyttää valtaa siellä hoidettavaan, mutta niitä on myös paljon, että se on toisinpäin. Se hoidettava kiristää ja uhkailee sitä omaishoitajaa usein hyvin tunneperäisesti. Se on tämä; sinä hylkää minut, sinä et enää rakasta minua, miten sinä voit, onko sinulla joku toinen, ai sinä haluat vapaata minusta, emmekö me olekaan naimisissa? Se on kuule ihan järkyttävää välillä se semmonen kiristäminen näissä tunneasioissa. Kuule, ni sitten, kun omaishoitajat on pääsääntöisesti hyvin kilttejä ihmisiä ja hyvin herkästi syyllistyviä ihmisiä. (H4)

Työntekijä aloittaa puheen varovaisella tunnustelevalle johdannolla, jossa hän johdattelee kuulijan vaiettuun asiaan. Työntekijä ikään kuin varmistaa, että kuulija tietää, että omaishoidossa on olemassa myös ”nurjia puolia”. Tämän jälkeen työntekijä jatkaa puhetta kuvaamalla normaalimpaa olettamusta, jossa vallankäyttäjäksi nimetään omaishoitaja. Nyt työntekijällä on kuitenkin uusi, erilainen näkökulma asiaan. Hän

vahvistaa näkökulman uskottavuutta käyttämällä lainattua puhetta. Hän puhuu käyttäen omaishoidettavan ääntä ja osoittaa sanansa oletetulle omaishoitajalle. Aineisto-otteen lopussa työntekijä vielä varmistaa, että kuulija ymmärtää, kuinka raskaasta tilanteesta omaishoitajan näkökulmasta on kyse ja kuinka syviä jälkiä tällainen vallankäyttö kiltteihin ja herkästi syyllistyviin omaishoitajiin jättää. Omaishoidettavasta rakentui tässä aineisto-otteessa vallankäyttäjää, jonka suhteen sekä omaishoitaja että työntekijä sopijoina ovat keinottomia. Keinottomuus sopijuudessa ei liittynyt ainoastaan omaishoidettavan vallankäyttöön. Myös omaishoitajan ja hoidettavan välisestä suhteesta rakentui puheessa työntekijöiden sopijuutta estävä. Omaishoitajan ja omaishoidettavan välisen suhteen dynamiikan kuvaaminen negatiivissävytteisenä yhdistyi työntekijän velvollisuuspuheeseen sopimusosapuolena, jolloin työntekijä toi esille omaa asemaansa ja velvollisuuttaan omaishoitajan vapaapäivien mahdollistajana ja järjestäjänä. Velvollisuuspuhetta vahvensi vetoaminen lakiin, joka sai yksiselitteisen tulkinnan omaishoitajien vapaiden osalta. Tämä lain tulkinnan yksiselitteisyys rakensi omaishoidon ohjaajien sopijuuden velvoittavuutta sekä suhteessa omaan toimintaan että suhteessa omaishoitajien toimintaan.

Työntekijän velvollisuuspuhe saa hieinan kyseenalaisiakin piirteitä, joita havainnollistamme seuraavassa aineisto-otteessa. Se liittyy keskusteluun omaishoitajien vapaiden pitämiseen liittyvistä haasteista.

Jotkut fiksummat vois aatella että ei voi mitään, mutta että mulla aina siinä vaiheessa

sisu nousee ja mä aattelen, että johan on. Mää pikkusen saatan pienen valkosen valheen kertoa. Mä sanon, että kuulkaas; kun laki sanoo, että omaishoidon pitäis olla semmosta ja tämmöstä ja tuommosta, että nyt nyt tämä ei mee lain mukaan, että kyllä omaishoitajan täytyy saada vapaansa. Että eihän se nyt ihan suoraan sanottuna näin oo. (H9)

Omaishoitajan vapaa on lainsäädännössä omaishoitajan oikeus, mutta kielellisessä tarkastelussa siitä rakentuu jopa omaishoitajan velvollisuus, minkä toteuttamiseksi työntekijä on valmis jopa valheeseen (myös Kokko 2018, 136). Työntekijä pyrkii oikeutamaan valheen käyttöä omaishoitajan lainsäädännöllisellä oikeudella, jolloin omaishoitajan oikeudesta vapaaseen rakentuu sopijuuden näkökulmasta työntekijän velvollisuus järjestää vapaa. Se, ettei omaishoitajan vapaa toteudu, eikä omaishoidon ohjaaja pysty täyttämään omaa velvollisuuttaan, näkyy puheessa suuttumuksena johon omaishoidon ohjaajan käyttämä ”*sisu nousee*” viittaa. Kuvaus suuttumuksesta voimistaa omaishoidon ohjaajan äänen normatiiviseksi ja hän suuntaa puheen kuulijan sijaan haastavaksi määrittävälle omaishoidettavalle, joka estää omaishoitajan vapaata toteutumasta.

Omaishoitajasta omaishoidon ohjaajan sopimuskumppanina rakentuu aineistossa kuva uhrautujasta, joka ei halua pahoittaa omaishoidettavan mieltä ja kieltäytyy tästä syystä hänelle tarjottavista ja hänen tarvitsemistaan omaishoidontuen palveluista.

Siinä on ehkä suurin syy se, että se hoidettava ei halua sitten lähteä sinne, että ei suostu kerta kaikkiaan. Ei halua ja sitten

tuota voi olla se omaishoitajakin, pikkusen sitten tietysti haluaa kunnioittaa sen toisen tahtoo ja semmosta. Ja on vaikee sanoa, on tavallaan vaikee sit sanookin, että ei tosiaan jaksakaan eikä pärjää täällä, että nyt on niinku pakko. Että joku riippuvuus, monesti sitä vähän miettii, että onko jotkut läheisriippuvuus tai joku semmonen, että ei niinku osata olla erossa toisistaan. (H6)

Uhrautuvasta omaishoitajasta rakennetaan työntekijäpuheessa haastavaa sopijaa, jolloin omaishoitajan kiltteys ja uhrautuvaisuus saavat osakseen arvostelevan sävyn. Arvostelevalle puheessa omaishoitajan ja omaishoidettavan välinen suhde määritellään läheisriippuvuudeksi. Läheisriippuvuuden käsitteellä parisuhteesta tuotetaan ongelma, jossa parisuhdetta ei merkityksellistetä puoliso-omaishoidolle tyypillisesti rakauden ja parisuhteen ensisijaisuuden kautta. (vrt. Mikkola 2009; Ring, Laulainen & Rissanen 2016; Sointu 2016.)

Luokittelu positiiviseen ja negatiiviseen toimintaan nousee vielä selkeämmin esille seuraavassa aineisto-otteessa. Luokittelua positiiviseen ja negatiiviseen sopijuuteen ohjaa omaishoitajan halukkuus ottaa vastaan vapaapäiviä. Omaishoitaja, joka ottaa vastaan tarjottuja palveluja, kuvataan terveen itsekääksi, jolloin myös sopijuus rakentuu positiiviseksi. Luokitteleva puhetapa tuottaa myös mielikuvan terveen vastakohdasta, ei-terveellä tavalla uhrautuvasta omaishoitajasta, johon myös aiemman (H6) aineisto-otteen läheisriippuvuus viittaa.

Vapaapäiväkeskustelu ja omaishoitajan vastahakoisuus sopijana jatkuu seuraavassa aineisto-otteessa. Siinä työntekijä

puhuu sijaishoidon ongelmista, joilla hän osoittaa ymmärrystä (alleviivaukset aineisto-otteessa) omaishoitajan sijais- hoidosta kieltäytymiselle. Ymmärtävä puhetapa vaihtuu kuitenkin kriittiseksi ja omaishoitajaa arvostelevaksi puheeksi, kun haastateltava toteaa ”Niin ei se oo normaali avioliitto et se, että valottaa...”. Kriittisyyden ja arvostelun kautta myös avioliitosta rakennetaan omaishoidon myötä epänormaalia. Yksi tapa tulkita tätä yllättävää puheen käännettä voi liittyä työntekijän pyrkimykseen oikeuttaa tunnistamansa sijaishoidon puutteet omaishoitotilanteen epänormaaliudella. Herää kysymys, oikeuttaako työntekijä puutteelliseksi tunnistamiaan palveluja puolisoiden välisen suhteen määrittelyllä epänormaaliksi, jotta hän ei joudu ristiriitaisessa tilanteessa haastamaan uskomustaan omaishoitotosopimuksen reiluidesta ja sen seurauksena kyseenalaistamaan myös oman sopijuutensa oikeutusta.

kyllä huomaa sen että, et puhua sitä vapaan pitoa, mutta aika moni sitten torjuu, että ei he nyt tarvii ja en halua ja en halua sitä hoidettavaa, että kun ei oikein luoteta. Ja eikä se koskaan oo tuolla, oli se intervalli yksityisessä tai sitten tossa vuodeosaston tiloissa, ni ei se koskaan tietenkään oo sama kuin kotona. Et siinä ei riitä sitä jatkuvaa päivittäistä huomioo pelkästään sitä hoidettavalle, vaan se on sitten ihan tarpeen mukaan saa sitä apua. Ja se kuntoutus tahtoo jäähä aina kuitenkin aika vähälle, ni he kokee sen myöskin sitten vähän. Ettei senkään takia halua sitten päästää pois kotoo, että joutuu sitten uudestaan taas kuntouttamaan samaksi. Ja saako edes samankuntoseks takasi mitä oli ennen sitä, et rankkaa se varmasti on ja se on monella. Se on aivan ympärivuorokautista 24/7. Niin ei se oo normaali avioliitto et se, että valottaa, ihan sanottaa

sitä sille omaishoitajalle, että jos vertaat sitä siihen, mitä se on ollu teijän avioliitossa. Että mitä se puoliso kykeni tekemään ollessaan terve, ni he niinku pikkuhiljaa, niin no joo, eihän se enää. Kaikki pitää itse tehdä ja hoitaa ja muistaa ja sitten vielä vielä semmonen vastaanhangotteleva puoliso siinä, että monenlaista häiriökäyttäytymistä voi olla. Ni sekin sietäminen, mustasukkaisuus ja muut. Että siellä on lukemattomia niitä asioita minkä kanssa joutuu ihan olemaan naimisissa, enempi kuin normaali avioliitossa, että rankkaa se on. (H7)

POHDINTA

Tässä pohdintaosuudessa vastaamme asettamaamme tutkimuskysymykseen: millaista sopijuutta omaishoidon ohjaajat rakentavat haastattelupuheessa omaishoidontuen sopimusosapuolille? Kielellisen tarkastelun avulla kuva omaishoidontuesta sopimukseen pohjautuvana järjestelmänä monipuolistuu. Kielellisesti rakentuvana ilmiönä omaishoidon sopijuutta ei rakenneta työntekijäpuheessa kapeasti vain omaishoidon ohjaajan ja omaishoitajan välisenä sopimuksena, jossa sovitaan konkreettisista hoivan toteuttamisen tavoista, vaan siihen yhdistetään laajempia odotuksia ja velvollisuuksia. Sopijuutta rakennetaan paitsi yksilötasolla omaishoidon ohjaajan ja omaishoitajan välisessä suhteessa niin myös suhteessa yhteiskunnallisiin ja poliittisiin odotuksiin. Tuloksissa korostui omaishoidon ohjaajien sopijuuteen liittyvä epävarmuus ja omaishoitajista rakentuva kuva haastavina sopimuskumppaneina, kun taas aktiivisen kansalaisuuden ja riistetyn sopijuuden kuva painottui vähemmän.

Omaishoidon ohjaajien sopijuus suhteessa järjestelmätasoon rakentui alisteiseksi ja epäluotettavaksi. Alisteinen puhe ylläpitää kuntien säästötavoitteita asiakaslähtöisyyden kustannuksella. Omaishoidon ohjaajien epäluotettavuutta sopijana sen sijaan rakennettiin viranomaisvelvollisuuksien noudattamisen kautta. Poliitikot luovat julkisissa puheissa omaishoitajille epärealistisen kuvan omaishoidontuen tarjoamista palveluista, minkä seurauksena velvollisuudentuntoiset ja alisteisessa asemassa olevat omaishoidon ohjaajat asemoituvat suhteessa omaishoitajiin epäluotettaviksi sopimuskumppaneiksi.

Omaishoidon ohjaajat rakensivat puheessaan kuvaa omaishoitajasta riistettynä sopimusosapuolena, jonka asema sopijana on olematon. Puheellaan he haastoivat yhteiskunnallista keskustelua ja toivat esiin epäkohtia omaishoidosta ikääntyneiden hoivapalveluna. Samanaikaisesti puheessa kuitenkin myös uusinnettiin kodin ensiarvoisuutta hoivapaikkana ja läheisten tuottaman hoidon ensisijaisuutta (ks. Ahosola 2018). Omaishoidon ja kotona asumisen ensisijaisuus omaishoidettavan oikeutena tuotti omaishoitajalle velvollisuuden tarjota omaishoitoa olosuhteista ja omaishoidontukipalveluista riippumatta. Tämä työntekijöiden puhetapa uusintaa yhteiskunnallista keskustelua, joka korostaa kansalaisten vastuuta läheisistä (esim. Kröger & Leinonen 2011; Kalliomaa-Puha & Kangas 2015, 12; Zechner 2016, 55–56; Sihto 2019).

Järjestelmätason puheen rinnalla kulki yksilöiden välistä sopijuutta kuvaava puhetapa, jossa omaishoidon ohjaajat rakensivat sopijuutta omaishoitajan ja omaishoidon ohjaajan välisenä

suhteena. Tällöin omaishoitajasta rakentui varsin toisenlainen kuva kuin järjestelmätason puheessa. Puhuttaessa sopijuudesta omaishoidon ohjaajan ja omaishoitajan välisessä suhteessa ei omaishoitajaa kuvattu riistettynä sopimusosapuolena vaan omaishoitajan sopijuus rakentui aktiiviseksi ja jopa vastaanhangoittelevaksi. Kuvauksia omaishoitajasta sopijana rakennettiin omaishoidettavan kautta. Omaishoidettavalle tuotettiin valta-asema suhteessa omaishoitajaan omaishoidontuen palvelujen vastaanottajana. Tätä omaishoidettavalle rakentuvaa valta-asemaa perusteltiin omaishoidontuen lailla (937/2005), jota tulkittiin omaishoidettavan etu edellä. Tämä on yllättävää siinä mielessä, että aiemmassa omaishoitosopimuksen tutkimuksessa on tultu hyvin toisenlaiseen johtopäätökseen omaishoidettavan osalta. Juridisen tarkastelun näkökulmasta omaishoitosopimus jättää omaishoidettavan kokonaan omaishoitosopimuksen ulkopuoliseksi toimijaksi (Kalliomaa-Puha 2007, 420). Siksi omaishoitosopimuksen kielellinen tarkastelu laajentaa ymmärrystä omaishoitosopimukseen liittyvästä sopijuudesta ja sen rakentumisesta.

Omaishoitosopimus omaishoidon toteuttamisen välineenä ei näyttäisi automaattisesti vahvistavan sopimussellisuuden toteutumista sosiaalisissa käytännöissä, mikäli omaishoitosopimuksella hoivanjaon välineenä tavoitellaan samoja elementtejä kuin sopimussellisuudella ja sopimuksilla yleensäkin. Eli elementtejä, joiden tarkoituksena on vähentää sopimuskumppanien välistä epävarmuutta ja rakentaa osapuolien välille vakaata tulevaisuutta (Halen 2019), avointa kommunikaatiota, ak-

tiivisuutta, itsenäisyyttä ja vapaaehtoisuutta (ks. Hyyryläinen 2004, 23). Toimintatapojen, kuten väljästi määritellyt kriteerit, on kirjallisuudessa oletettu lisäävän työntekijöiden harkintaa asiakastilanteissa (Kalliomaa-Puha, 2017). Kuitenkin tässä aineistossa sopijuuden vahventamisen sijaan kriteerien väljyys ja harkinnanvara tuottivat sopijuuteen enemmänkin uhkapuhetta väärin toimimisesta kuin sopijuutta tukevaa mahdollisuuspuhetta (ks. myös Närhi ym. 2014).

Tämän tutkimuksen tuloksia arvioitaessa (ks. esim. Aaltio & Puusa 2020) on tärkeää huomioida, että haastatteluaineisto voi olla rajautunut aktiivisiin, omaishoidon kehittämisestä kiinnostuneisiin kuntiin ja niiden työntekijöihin. Haastateltavista osa teki työtä vain kuntien ikääntyneiden palveluissa ja osan vastuualueena oli kaikenikäisten omaishoito. Haastatteluissa puhetta suunnattiin erityisesti ikääntyneiden puoliso-omaishoitoon. Aineistoa analysoidessamme olemme pohtineet ja koetelleet tekemiämme valintoja ja tulkintoja, jotta emme muokkaisi aineiston antia omien tarkoituseriemme suuntaiseksi vaan herkistyisimme kuulemaan haastatteltujen puhetta sellaisenaan. Tässä artikkelissa olemme pyrkineet avaamaan prosessimme vaiheita ja tulosten aineistosuhdetta niin, että lukija voi varmistua etenemisemme ja päätelmiemme perusteista. Vaikka artikkelin empiirinen osuus perustuu 10 omaishoidon ohjaajan haastatteluun, ovat sopimuksellisuutta havainnollistavat tulokset hyödynnettävissä omaishoidon tarkastelussa laajemminkin. Lisäksi tulokset sopijuudesta ja sopimusosapuolien asemoitumisesta suhteen (epä)tasavertaisiksi kumppaneiksi

ovat hyödynnettävissä erilaisissa sosiaalisen asiakasprosessissa.

Tämä artikkeli tuo näkökulmia omaishoidon sopimuksellisuuden tarkasteluun, mikä antaa aineksia paitsi omaishoidontukijärjestelmän käytäntöjen kehittämiseksi niin myös jatkotutkimukseen. Käytäntöjen kehittämisen näkökulmasta artikkeli nostaa esille puheessa rakentuvien sosiaalisten käytäntöjen merkityksellisyden omaishoitajien työn tukemisessa. Omaishoidon ohjaajien sopijuuspuhe sekä vahvensi että haastoi yhteiskunnallista puhetta. Omaishoidon ohjaajat ohittivat omaishoitajien äänen sopimusosapuolena, mikä tuottaa ristiriidan tasa-arvoiseen ja kommunikatiiviseen toimintaan perustuvaan sopimuksellisuuteen. Samanaikaisesti omaishoidon ohjaajien yhteiskunnallista keskustelua haastava puhe teki näkyväksi omaishoitajien heikkoa asemaa omaishoidontuen järjestelmässä.

Omaishoidon kehittämisen näkökulmasta omaishoidon ohjaajien sopijuutta on perusteltua pyrkiä vahvistamaan ja tehdä sopijuudesta entistä tietoisempää sekä organisaatio- että yksilötasolla. Aineiston perusteella omaishoitoon sopimuksellisena toimintana liittyy myös sopijuutta laajempia puhumatomia odotuksia, oikeuksia ja velvollisuuksia, joiden lähempi tarkastelu voisi avata uusia näkökulmia omaishoidontuen ymmärtämiseen. Toinen kehittämiskohde ja jatkotutkimusaihe liittyy omaishoitajan ja omaishoidettavan parisuhteen sisäisen dynamiikan tunnistamiseen omaishoitoa edistävänä ja vahventavana tekijänä.

VIITE

1 Litteraatiomerkinnot: Haastateltava, kunnan omaishoidon ohjaaja (H)

Pidempi tauko haastattelupuheessa (...)

Ensimmäisen kirjoittajan tekemä lisäys aineisto-otteen ymmärrettävyyden lisäämiseksi []

KIRJALLISUUS

- Aaltio, Iris & Puusa, Anu (2020) Mitä laadullisen tutkimuksen arvioinnissa tulisi ottaa huomioon? Teoksessa Anu Puusa & Pauli Juuti (toim.) Laadullisen tutkimuksen näkökulmat ja menetelmät. Tallinna: Gaudeamus, 177–188.
- Ahosola, Päivi (2018) Vanhushoivapolitiikan uusfamilismi. Omaiset hoidon tarvitsijat institutionaalisen hallinnan kohteena. Acta Universitatis Tamperensis 2401. Tampere: Tampere University Press.
- Al-Katheeri, Huda & El-Jardali, Fadi & Ataya, Nour & Salem, Noura & Badr, Nader & Jamal, Diana (2018) Contractual health services performance agreements for responsive health systems: from conception to implementation in the case of Qatar. *International Journal for Quality in Health Care* 30 (3), 219–226. <https://doi.org/10.1093/intqhc/mzy006>
- Autio, Tiina & Rissanen, Sari (2018) Positive emotions in caring for a spouse: a literature review. *Scandinavian Journal of Caring Sciences* 32 (1), 45–55. <https://doi.org/10.1111/scs.12452>
- Billings, Jenny & Davis, Alison (2016) Developing a joint outcomes contracting model for integrated health and social care for older people. *Journal of Integrated Care* 24 (5–6), 282–299. <https://doi.org/10.1108/JICA-09-2016-0031>
- Chan, Chak & Lei, Jie (2017) Contracting social services in China: The case of the integrated family services centres in Guangzhou. *International Social Work* 60 (6), 1343–1357. <https://doi.org/10.1177/0020872817725135>
- Collins-Camargo, Crystal & McBeath, Bowen (2017) Child welfare practice within the context of public-private partnership. *Social Work* 62 (2), 130–138. <https://doi.org/10.1093/sw/swx004>
- Halen, Katri (2019) ”Raha ei ollut se ensisijainen, vaan ihan muut...”: Työssä jatkaminen ja eläkkeelle siirtyminen sopimuksellisuuden kehässä. Valtiotieteellisen tiedekunnan julkaisuja 109. Yhteiskuntapolitiikka. Helsinki: Unigrafia.
- Hyyryläinen, Esa (2004) Sopimuksellisuus, talous ja johtaminen. *New Public Management* sopimusohjauksessa ja julkisten organisaatioiden sopimustenhallinnassa. Tutkimuksia 256. Vaasan yliopiston julkaisuja.
- Häikiö, Liisa & Van Aerscht, Lina & Anttonen, Anneli (2011) Vastuullinen ja valitseva kansalainen: vanhushoivapolitiikan uusi suunta. *Yhteiskuntapolitiikka* 76 (3), 239–250.
- Johanson Chu-Sing, Cheung (2016) An exploration of social workers’ role in remunerative vocational training: Caring, controlling, or contractual? *Qualitative Social Work* 15 (2), 231–246. <https://doi.org/10.1177/1473325015588122>
- Johansson, Lennarth & Long, Helen & Parker, Marti (2011) Informal caregiving for elders in Sweden: An analysis of current policy developments. *Journal of Aging & Social Policy* 23 (4), 335–353. <https://doi.org/10.1080/08959420.2011.605630>
- Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi & Suoninen, Eero (2016) Diskurssianalyysi. Teoria, peruskäsitteet ja käyttö. Tampere: Vastapaino.
- Juntunen, Kristiina & Salminen, Anna-Liisa (2014) Mikä omaishoitajaa kuormittaa? Omaishoitajien jaksaminen ja tuen tarve COPE-indeksillä mitattuna. Teoksessa Päivi Tillman, Laura Kallioma-Puha & Hennemari Mikkola (toim.) Rakas mutta raskas työ. Kelan omaishoitohankkeen ensimmäisiä tuloksia. Kelan tutkimusosasto. <https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/144109/Tyopapereita69.pdf?sequence=1> Luettu 19.9.2018.
- Kallioma-Puha, Laura (2007) Vanhoille ja sairaille sopivaa? Omaishoitosopimus hoidon instrumenttina. Sosiaali- ja terveysturvan tutkimuksia 90. Helsinki: Kela.
- Kallioma-Puha, Laura & Kotkas, Toomas

- & Rajavaara, Marketta (2014) Harkitusti sosiaalityrvaa. Harkintavalta tutkimuskohteena. Teoksessa Laura Kalliomaa-Puha, Toomas Kotkas & Marketta Rajavaara (toim.) Harkittua? Avauksia sosiaalityrvan harkintavallan tutkimukseen. Kelan tutkimusosasto. Helsinki: Kela, 8–19.
- Kalliomaa-Puha, Laura & Kangas, Olli (2015) Yhteistä ja yksityistä varautumista – Vanhusten hoivan tulevaisuus. Kalevi Sorsa -säätiö. https://sorsafoundation.fi/wp-content/uploads/2015/03/Yhteista_Web.pdf Luettu 15.6.2018.
- Kalliomaa-Puha, Laura (2017) Vanhuksen oikeus hoivaan ja omaisolettama. *Gerontologia* 31 (3), 227–242. <https://doi.org/10.23989/gerontologia.63421>
- Kehusmaa, Sari (2014) Hoidon menoja hillitsemässä. Heikkokuntoisten kotona asuvien ikäihmisten palvelujen käyttö, omaishoito ja kuntoutus. Sosiaali- ja terveyden tutkimuksia 131. Helsinki: Kela.
- Kinni, Riitta-Liisa (2014) Gerontologinen sosiaalityö ja ihmisten työstäminen. Kategorisointia sairaalan moniammatillisessa työssä. *Dissertations in Social Sciences and Business Studies* 92. Kuopio: Publications of the University of Eastern Finland.
- Kirsi, Tapio (2004) Rakasta, kärsi ja kirjoita. Tutkimus dementoitunutta puolisoaan hoitaneiden naisten ja miesten hoitokokemuksesta. *Acta Universitatis Tampereensis* 1051. Tampere: University Press.
- Kokko, Riitta-Liisa (2018) Asiakaslähtöisyys tavoitteena työllistymistä edistävissä monialaisessa yhteispalvelussa. *Janus* 26 (2), 123–139. <https://doi.org/10.30668/janus.66411>
- Kröger, Teppo & Leinonen, Anu (2011) Transformation by stealth: the retargeting of home care services in Finland. *Health and Social Care in the Community* 20 (3), 319–327. <https://doi.org/10.1111/j.1365-2524.2011.01047.x>
- Kumar, Rahul (2018) Risking future generations. *Ethical Theory and Moral Practice* 21 (2), 245–257. <https://doi.org/10.1007/s10677-018-9880-z>
- Kuula, Arja (2006) Tutkimusetiikka. Aineistojen hankinta, käyttö ja säilytys. Tampere: Vastapaino.
- Lauri, Marcus (2018) Mind your own business: technologies for governing social worker subjects. *European Journal of Social Work* 22 (2), 338–349. <https://doi.org/10.1080/13691457.2018.1529661>
- Liu, Hsin-Yi & Huang, Lian-Hua (2016) The relationship between family functioning and caregiving appraisal of dementia family caregivers: caregiving self-efficacy as a mediator. *Aging & Mental Health* 22 (4), 558–567. <https://doi.org/10.1080/13607863.2016.1269148>
- Mattila, Yrjö (2015) Omaishoidon toteutus kunnan työntekijöiden näkökulmasta. *Gerontologia* 29 (3), 181–196.
- Mattison, Maria (2018) Informed consent agreements: Standards of care for digital social work practices. *Journal of Social Work Education* 52 (2), 227–238. <https://doi.org/10.1080/10437797.2017.1404529>
- Metteri, Anna (2012) Hyvinvointivaltion lupaukset, kohtuuttomat tapaukset ja sosiaalityö. *Acta Universitatis Tampereensis* 1778. Tampere: Tampere University Press.
- Mikkola, Tuula (2009) Sinusta kiinni: Tutkimus puolisoahoivan arjen toimijuuksista. *Diakonia-ammattikorkeakoulun julkaisuja A Tutkimuksia* 21. Tampere: Diakonia-ammattikorkeakoulu.
- Määttä, Mirja & Kalliomaa-Puha, Laura (2006) Sopivaksi kasvattava yhteiskunta. Teoksessa Pekka Sulkunen & Kati Rantalala (toim.) *Projektityhteiskunnan kääntöpuolia*. Helsinki: Gaudeamus, 179–193.
- Närhi, Kati & Kokkonen, Tuomo & Matties, Aila-Leena (2014) Asiakkaiden osallisuus ja työntekijöiden harkintavalta palvelujärjestelmässä. *Janus* 22 (3), 227–244.
- Oosono, Yasufumi & Yokoyama, Kazuhito & Itoh, Hiroaki & Enomoto, Miyuki & Ishiwata, Miki (2018) Discrepancies between the supports needed for discharge of patients with terminal cancer to family caregivers and what supports were actually provided in Japan: Assessment of palliative care unit nurses. *American Journal of Hospice and Palliative Medicine* 35 (4), 704–711. <https://doi.org/10.1177/1049909117741586>
- Orfila, Francesc & Coma-Solé, Montserrat & Cabanas, Marta & Cegri-Lombardo, Francisco & Molerias-Serra, Anna & Pujol-Ribera, Enriqueta (2018) Family caregiver mistreatment of the elderly:

- prevalence of risk and associated factors. *BMC Public Health* 18 (167), 1–14. <https://doi.org/10.1186/s12889-018-5067-8>
- Palviainen, Simo (2006) Sopimuksellisuus ja sopimusperusteinen maaseudun kehittäminen. Teoksessa Ilkka Eisto, Simo Palviainen, Soile Pohjonen & Hilikka Vihinen (toim.) Sopimuksellisuus maa-seutupolitiikassa. Maa- ja elintarviketalouden tutkimuskeskus, 21–52. <http://www.mtt.fi/met/pdf/met80.pdf> Luettu 29.5.2018.
- Pietikäinen, Sari & Mäntynen, Anne (2016) Kurssi kohti diskurssia. Tampere: Vastapaino.
- Ring, Marjo & Laulainen, Sanna & Rissanen, Sari (2016) Omaishoito psykologisenä sopimuksena. *Gerontologia* 30 (4), 198–210.
- Rissanen, Sari (1999) Omaishoito ja hoi-vayritykset vanhusten huolenpidon ratkaisuna. Kuopion yliopiston julkaisuja E. Yhteiskuntatieteet 73. Kuopio: Kuopion yliopiston painatuskeskus.
- Salin, Sirpa (2008) Lyhytaikaisen laitoshoidon reaali malli vanhuksen kotihoidon osana. *Acta Universitatis Tamperensis* 1346. Tampere: University Press.
- Sihto, Tiina (2019) Placing women? How locality shapes women's opportunities for reconciling work and care. *JYU Dissertations* 153. Jyväskylä.
- Simpson, Gaynell M. & Stansbury, Kim & Wilks, Scott E. & Pressley, Tracy & Parker, Michael & McDougall, Graham J. (2017) Support groups for Alzheimer's caregivers: Creating our own space in uncertain times. *Social Work in Mental Health* 16 (3), 303–320. <https://doi.org/10.1080/15332985.2017.1395780>
- Sointu, Liina (2016) Hoiva suhteessa. Tutkimus puolisoaan hoivaavien arjesta. *Acta Universitatis Tamperensis* 2195. Tampere: University Press.
- Solvang, Ida M. & Juritzen, Truls I. (2020) Between empowerment and discipline: Practicing contractualism in social work. *Journal of Social Work* 20 (3), 321–339. <https://doi.org/10.1177/1468017318815326>
- Sulkunen, Pekka (2006) Projektiyhteiskunta ja uusi yhteiskuntasopimus. Teoksessa Kati Rantala, Pekka Sulkunen & Pertti Alasuutari (toim.) Projektiyhteiskunnan kääntöpuolia. Helsinki: Gaudeamus.
- Tikkanen, Ulla (2016) Omaishoidon arki. Valtiotieteellisen tiedekunnan julkaisuja 5. Helsinki: Unigrafia.
- Timmerman, Peter (2015) Contractualism and the significance of perspective-taking. *Ethical Theory and Moral Practice* 18 (5), 909–925. <https://doi.org/10.1007/s10677-014-9543-7>
- Tynkkynen, Liina-Kaisa & Keskimäki, Ilmo & Lehto, Juhani (2013) Purchaser-provider split in health care – The case of Finland. *Health Policy* 111 (3), 221–225. <https://doi.org/10.1016/j.healthpol.2013.05.012>
- Törrönen, Maritta (2012) Sosiaalityö ja arkinen hyvinvointi. Vastavuoroisuuden dialektiikka. *Janus* 20 (2), 182–191.
- Valokivi, Heli (2008) Kansalainen asiakkaana. Tutkimus vanhusten ja lainrikkojien osallisuudesta, oikeuksista ja velvollisuuksista. Tampere: Acta Universitatis Tamperensis 1286.
- Wallin, Outi (2012) Hyvinvointityöhön sitoutuminen. Diskurssianalyysi työhön sitoutumisesta perheen, työhyvinvoinnin, ammatillisuuden ja asiakaslähtöisyyden näkökulmista. Tampere: Acta Universitatis Tamperensis 1735.
- Zechner, Minna (2016) Omaishoitosopimus, velvoite vai merkityksetön paperi? Teoksessa Antti Halmetoja, Pertti Koistinen & Satu Ojala (toim.) Sosiaalipolitiikan lumoa. Tampere: Tampere University Press, 55–72.
- Zechner, Minna (2017) Vastuutetut omaishoitajat markkinoilla. *Gerontologia* 31 (3), 181–196. <https://doi.org/10.23989/gerontologia.63339>